

INDHOLDSFORTEGNELSE

TILLÆG
til Vore Kirkegårde
bind 22 . nr. 3

TILLÆGET:	
Kirkegårdsinspektør, cand. hort. Jørgen Jørgensen:	Kirkegårdsinspektørstillingen ved Esbjerg kommune besat ..... s. 18
Solbjerg kirkegård gennem 100 år ..... s. 21	Nye medlemmer ..... s. 19 Dødsfald ..... s. 19 25 års jubilæum ..... s. 19 Om tyske flygtningegrave i Danmark ..... s. 19 Fra danske dagblade ..... s. 25 Fra norske dagblade ..... s. 25

Kort efter ankomsten søndag d. 29. samledes årsmødets deltagere til foredrag af læge Erik Haugaard, Roskilde:

„Ligbrændingsbevægelsens situation i dag.“

Foredraget begyndte med en historisk oversigt, der fastslog, at ligbrændingens nyeste historie daterede sig fra den internationale lægekongres i Florens i 1869.

Læge Haugaard mente, at ligbrænding her i landet nu er anerkendt på lige fod med kistebegravelser, og at bevægelsens økonomiske betydning for den enkelte og det offentlige, burde være klart for enhver.

At ligbrændingsbevægelsen stort set har løst sin opgave, og måske endog har overlevet sig selv i sin nuværende form. Enhver her i landet kan blive brændt uden at være medlem af D. L.

Askefællesgrave sagde læge Haugaard videre, er en form for urnebegravelse, der vinder mere og mere frem.

Til slut omtaltes, at D. L. altid har haft en vederlagsfri konsulentvirksomhed, og at D. L. virker ved sin fortsatte eksisten – det er jo en forening med ca. 200.000 medlemmer – som en prisregulerende faktor.

Ved generalforsamlingen mandag d. 30. var kirkegårdsinspektør H. D. Ørsted, Holbæk, dirigent og formanden, kirkegårdsinspektør Holger C. Nielsen bød velkommen til nye medlemmer og til nordiske gæster, kyrkogårdschef Ragnar Ekstedt, Växjö, tidl. kyrkogårdsföreståndare Hilding Claesson, Lund og kirkegårdskonsulent, havearkitekt, frk. Karen Reistad, Oslo.

Formanden aflagde beretning, og der var nyvalg til bestyrelsen. Kirkegårdsinspektør C. Walbjørn Christensen, Holstebro, havde meddelt, at han ikke ønskede at fortsætte som bestyrelsesmedlem, og i hans sted valgtes kirkegårdsinspektør Knud Tybjerg, Skive. – Kassereren, Henning Rosenmeier, Slagelse, genvalgtes. – Kirkegårdsinspektør P. Hasselstrøm, Thisted, nyvalgtes som bestyrelsessuppleant, og som repræsentant til Fællesrådet genvalgtes H. D. Ørsted.

Af indkomne forslag behandlede generalforsamlingen et betydningsfuldt forslag fra kirkegårdsinspektør Hans Rønø, Roskilde, om ændring af foreningens navn fra „FORENINGEN AF KIRKEGÅRDSINSPEKTØRER, GRAVERE OG GARTNERE VED KIRKEGARDE I DANMARK.“ til: FORENINGEN AF DANSKE KIRKEGÅRDSLEDERE.“

Navneændringen blev vedtaget af generalforsamlingen.

Hilding Claesson, Lund, overrakte på generalforsamlingen en gave til den svenske og den danske forening. Gaven var „en ordförande klubba“ forarbejdet af tiloversblevne 600 årige stumper egeplanke fra restaurerede korstole i Lund Domkirke.

Foreningen af danske
Kirkegårdsledere

Årsmøde og general- forsamling

på Hindsgavl Slot

29., 30., 31 august og 1. september.

Efter generalforsamlingens afslutning begyndte det egentlige faglige møde. Kirkegårdsinspektør, frk. Karen Reistad lagde ud med foredrag om norske kirkegårde. Foredraget var ledsaget af lysbilleder.

Vidste man det ikke tidligere, vides det nu, at det er et enormt arbejde Karen Reistad overkommer med tilsyn, regulering og nyanlægninger i dette vidtstrakte land. Der er meget at gøre endnu, men det ses allerede, at arbejdet er ved at lykkes.

Dernæst viste Holger Nielsen en farvefilm. „En studietur til Østrig.“ Studierejsen var arrangeret af den svenske ligbrændingsforening.

Rundbordssamtalen med emnet „Vore kirkegårde i nutid og fremtid“ resulterede i en meget livlig diskussion, hvilket beviser, at denne form for faglige drøftelser i allerhøjeste grad aktiverer deltagerne.

Holger Nielsen indledte, og de fire andre indledere, som satte deres synspunkter til debat var: Kirkegårdsinspektør Falmer-Nielsen, København, kirkegårdsinspektør Aage Fich, Hellerup, kirkegårdsinspektør Hans Rønø, Roskilde og kirkegårdsgartner Hans Larsen, Ringe.

Som nævnt blev emnet diskuteret livligt. Mekanisering og rationalisering blev grundigt gennemdrøftet.

Om fællesgrave sagde kirkegårdsgartner H. Rosenmeier, Slagelse, bl. a., om der var mulighed for at benytte ældre nedlagte kirkegårde, som nu var helt græsklædte til fællesurnegrave.

Videre talte kirkegårdsinspektør Rud Nielsen, Horsens, om muligheden for at nedsætte et arbejdsudvalg, der kunne opstille normer for den praktiske drift af en kirkegård af hensyn til programmet for projektering af nye kirkegårde.

Kirkegårdsinspektør Torben Michelsen, Sorø, talte på opfordring af Hans Rønø om arbejdet med projektet til kirkegårds konkurrencen i Herning. De mange fremmødte også fra andre indbudte foreninger samt repræsentanter for de bevilligende myndigheder beviste, at redskabsdagen tirsdag d. 31. stadig har stor interesse.

Med assistance af konsulent Jørgen Mosegaard, Odense, fik både firmaer og deltagere megen glæde af redskabsdagen, som traditionen tro var arrangeret af kirkegårdsinspektør Jens Haumann, Haderslev.

Konsulent, civilagronom Sven Raunkiær holdt samme eftermiddag foredrag om „Bekæmpelse af uønsket vegetation“.

Da det var noget, som havde stor interesse for mange, stilledes fra forskellig side en del spørgsmål til foredragsholderen, der også beredvilligt svarede.

Årsmødets ekskursion tirsdag d. 1. september var tilrettelagt som et besøg hos planteskoleejer Eskild Jarlgaard, Øxenbjerg Planteskole i Svendborg.

Rosenmarker, stedsegrønne kvarterer, formeringsafdelinger samt lager og køleafdelinger blev beset. Alle, som var med, fik meget at se og et godt udbytte af turen.

Årsmødet sluttede på Thurø, hvor formanden takkede planteskoleejer Jarlgaard for gæstfri modtagelse og deltagerne for et godt årsmøde og mindede om, at i Thisted afholdes årsmødet 1966.

C. Strunck.

Kirkegårds- inspektør- stillingen ved Esbjerg kommune besat

Fra 1. november 1965 er kirkegårdsassistent *Carlo Strunck*, Odense, ansat i den nyoprettede stilling som kirkegårdsinspektør ved Esbjerg kommune. C. Strunck, der i en årrække har „ofret“ sig som sekretær for foreningen af danske kirkegårdsledere er i kirkegårdskredse kendt som en overordentlig dygtig kirkegårdstekniker.

Esbjerg kommune ønskes tillykke med sit valg. Stadsgartner Klougart, der hidtil har varetaget kirkegårdsadministrationen fratræder hermed for at koncentrere sig om den hastigt forøgede parkadministration.

Den tidligere kirkegårdsforstander i Malmø, *G. V. Walberg*, døde den 28. september, 74 år gammel, efter at have været syg i nogen tid. Som Gravesen i Danmark startede og gennem en menneskealder ledede foreningen af danske kirkegårdsledere, således gik det også i Sverig: Gustaf Walberg startede og ledede vor svenske broderforening indtil for få år siden. Begge to var af et vældigt format, både legemligt og åndeligt, og selv om de på mange områder så forskelligt på tingene, førte de hver for sig deres foreninger frem til gode ståsteder i kirkesamfundene i de to lande.

Efter sidste verdenskrig havde jeg den store oplevelse at komme med rundt til årsmøderne i Sverrig. Vi startede som regel i bil fra Walbergs hyggelige hjem i Malmø: Walberg, Gravesen, Tholle og jeg – og kørte så til årsmødet i en eller anden by i det vidtstrakte land. Og det var virkelige oplevelser af format – først og fremmest fordi det var Walberg, der ledede turene. Man mærkede så tydeligt hans store lokalkendskab såvel til personer som til steder, men ikke mindst mærkede man hans store kærlighed til sit skønne land. – Som regel måtte vi overnatte et eller andet sted undervejs (valgt med omhu af Walberg). Også det nød vi. Vi har været et underligt firkløver: Tholle og jeg var udprægede lilleputter ved siden af de to kæmper!

Walberg var ikke mindst som kirkegårdsarkitekt kendt landet over. Han havde sine meningers mod og var ikke nem at få til at forandre synspunkter. Dette førte til drabelige debatter undervejs, men vi skiltes dog som regel i fordragelighed.

Han havde fra sin tidligste ungdom haft stærk tilknytning til Danmark. Han var i en periode assistent på I. P. Andersens tegnestue og bevarede årene igennem en levende kontakt med danske gartnerkredse. Indenfor foreningen for Kirkegårdskultur sad han i mange år i styrelsen, og det er også herindenfor at vi i særlig grad føler trang til at mindse ham.

O. Raahauge-Askegaard.

Den 1. november fejrede kirkegårdsinspektør *Anders Blomberg* 25 års jubilæum ved Hillerød kirkegårde.

Blomberg afløste i 1940 sin fader Immanuel Blomberg og har i de forløbne 25 år sat sit præg på Hillerød kirkegårde; ligeledes har han med stor dygtighed arbejdet et blomstergartneri og en blomsterforretning op til det høje stade, hvorpå disse i dag befinder sig.

I foreningslivet har han også været engageret, som mangeårig kasserer i Foreningen af Arbejdsgivere ved kirkegårde i Danmark. Vi lykønsker og håber på endnu mange år fremover.

H. C. N.

Fra Ørsted menighedsråd har redaktionen modtaget følgende brev:

Ørsted, den 28. maj 1965.

REDAKTØREN AF „VORE KIRKEGÅRDE“,
Herr havearkitekt, M.D.H. Torben Michelsen,
Sorø.

Velkommen som ny redaktør af det fornemme blad!

Desværre må jeg straks gøre opmærksom på en alvorlig fejl i nr. 1. Der står side 4, at „Ombudsmanden har givet Kirkeministeren Ret i, at Overenskomsten (om de tyske krigsgrave) må følges.“

Dermed forholder det sig sådan, at ombudsmandens udtalelse i sagen (til Ørsted menighedsråd) er afgivet 26. maj 1961, mens overenskomsten først er kommet 3. oktober 1962. Det siger vel sig selv, at ombudsmanden ikke kan have taget stilling til en overenskomst, som ikke eksisterede på det givne tidspunkt.

Nye medlemmer

Dødsfald

25 års jubilæum

Om tyske flygtningegrave i Danmark

**Cirkulære angående
overenskomst med
Forbundsrepublik-
ken Tysklands
regering om tyske
krigsgrave i Danmark
fra den anden
verdenskrig**

– Jeg håber, at „Vore Kirkegårde“ under den nye redaktør vil tage alvorligt fat på de helt alvorlige kirkegårdsproblemer. Hvad der skal ske med de tyske grave er et af dem.

Venlig hilsen

Johs. Asmund,

Opildnet af den gode velkomst er redaktionen straks gået igang med fin-kæmning af det omtalte emne.

Resultatet er blevet at ovennævnte citat i V. K. bind 22 nr. 1 side 4, der igen er et dagbladscitat (Politiken den 21-3-1965), har vist sig begge steder at være helt korrekt citeret. Den koncentrerede notits kan dog for uindviede måske virke lidt uforståelig.

De til grund liggende dokumenter i denne sag er derfor viderebragt herunder i sin helhed.

Den 3. oktober 1962 er der afsluttet en overenskomst mellem den danske regering og Forbundsrepublikken Tysklands regering om de her i landet værende tyske krigsgrave fra krigen 1939-45.

Overenskomsten, der er aftrykt som bilag til nærværende cirkulære, omfatter tyske krigsdøde, hvilket begreb nærmere defineres i overenskomstens artikel 1.

Formålet med overenskomsten er at samle de her i landet bevarede tyske krigsdøde – der for tiden er begravet ca. 475 forskellige steder – på et begrænset antal kirkegårde for derved at skabe bedre mulighed for tilsyn med og vedligeholdelse af gravene. Den danske regering har ved overenskomsten forpligtet sig til at støtte hertil sigtende foranstaltninger, og der vil i den nærmeste fremtid blive optaget forhandlinger med de tyske myndigheder om enkeltheder vedrørende overenskomstens gennemførelse, herunder om, på hvilke kirkegårde de omhandlede grave skal samles.

Det bemærkes i denne forbindelse, at det er tanken fortrinsvis at opretholde begravningspladserne på de kirkegårde, hvor der i forvejen er begravet et større antal tyske krigsdøde, således at ligflytningerne kan begrænses mest muligt. Der vil herom senere tilgå de lokale begravningsmyndigheder nærmere underretning, men ministeriet har ikke villet undlade allerede på indeværende tidspunkt at bringe indgåelsen af overenskomsten til begravningsmyndighedernes kundskab.

Man skal sluttelig henlede opmærksomheden på, at den danske regering har forpligtet sig til at sikre opretholdelsen og vedligeholdelsen af de nuværende grave som hidtil, indtil den i overenskomsten forudsatte samling af gravstederne har fundet sted. Der må derfor ikke under nogen form ske indgreb i de omhandlede gravsteder uden nærværende ministeriums samtykke.

Det fornødne antal eksemplarer af nærværende cirkulære vedlægges til fordeling blandt provstiudvalgene og begravningsmyndighederne på de steder, hvor der findes grave af den omhandlede art.

Kirkeministeriet, den 27. oktober 1962.

Bodil Koch.

/ Aug. Roesen.

Kongeriget Danmarks regering og Forbundsrepublikken Tysklands regering har, ud fra det fælles ønske om at nå til en endelig løsning af spørgsmål i forbindelse med de tyske krigsgrave i Danmark, indgået følgende overenskomst:

Artikel 1.

Ved tyske krigsdøde forstås i denne overenskomst medlemmer af den tyske værnemagt eller dermed ligestillede personer såvel som andre personer med tysk statsborgerret, der er døde i forbindelse med krigsbegebenheder under den anden verdenskrig.

Dersom der blandt disse findes krigsdøde, hvis grave der gøres krav på af en anden stat, som de døde tidligere har tilhørt, omfattes de pågældende krigsdøde ikke af denne overenskomst.

Artikel 2.

De i Danmark begravede tyske krigsdøde samles, med det formål at skabe bedre mulighed for tilsyn med og vedligeholdelse af deres grave, på nærmere aftalte kirkegårde, hvor der i forvejen findes sådanne grave. Udvalgelsen af de herved i betragtning kommende kirkegårde sker efter aftale mellem Kongeriget Danmarks regering og Forbundsrepublikken Tysklands regering.

Opgravningen og flytningen af de tyske krigsdøde gennemføres af Forbundsrepublikken Tysklands regering og på dennes bekostning. Kongeriget Danmarks regering vil støtte gennemførelsen af disse arbejder mest muligt.

Gravenes fredningstid er efter dansk ret mindst tyve år.

Kongeriget Danmarks regering forpligter sig til at opfordre vedkommende stedlige myndigheder til at overlade Forbundsrepublikken Tysklands regering brugen af de grundstykker, der rummer tyske krigsgrave, i tres år med mulighed for yderligere forlængelse. Kongeriget Danmarks regering vil overfor disse myndigheder udtale håbet om, at sådanne overladelser sker uden omkostninger for Forbundsrepublikken Tyskland.

Artikel 4.

De tyske krigsgravsteder anlægges og indrettes af Forbundsrepublikken Tysklands regering og på dennes bekostning i forståelse med Kongeriget Danmarks regering.

Anlæggelsen og indretningen gennemføres i hvert enkelt tilfælde i forståelse med vedkommende danske myndigheder. Individuel anlæggelse og indretning af gravstederne på foranledning af de pårørende kan ikke finde sted.

Det er en forudsætning, at anlæggelse og indretning af gravene sker med hensyntagen til forholdene på de enkelte steder, således at de pågældende kirkegårdes helhedspræg ikke forstyrres.

Artikel 5.

Kongeriget Danmarks regering stiller de nødvendige oplysninger til rådighed på grundlag af de i dens besiddelse værende dokumenter vedrørende tyske krigsdøde og krigsgrave og er Forbundsrepublikken Tysklands regering behjælpelig med stedfæstelse af de tyske krigsgrave og med identificering af de døde.

Artikel 6.

Kongeriget Danmarks regering er indforstået med, at Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. efter bemyndigelse fra Forbundsrepublikken Tysklands regering overtager den tekniske gennemførelse af de i denne overenskomst omhandlede opgaver. Kongeriget Danmarks regering vil yde denne organisation al mulig støtte.

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. kan med henblik på gennemførelsen af sine opgaver sende fagfolk til Danmark og indrette nødvendige arbejdsrum.

Det danske kirkeministeriums befuldmægtigede i spørgsmål vedrørende udenlandske krigsgrave vil være Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. behjælpelig ved gennemførelsen af dets opgaver. Enhver ligflytning skal forud godkendes af den befuldmægtigede, som af Volksbund må underrettes om tidspunktet for iværksættelsen, for at han kan være til stede ved hver flytning. Spørgsmål, der måtte opstå i denne forbindelse, kan indbringes for det danske kirkeministerium, der har den endelige afgørelse.

Artikel 7.

Forbundsrepublikken Tysklands regering kan fra et hvilket som helst land told- og gebyrfrit i Danmark indføre materialer, redskaber, værktøj og kunstgenstande, som behøves til opgravning og nedgravning af de døde og til den endelige anlæggelse og indretning af de tyske krigsgrave.

De i denne artikel forudsatte afgiftsfritagelser bevilges efter ansøgning fra Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.

Kongeriget Danmarks regering fritager Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. for alle skatter, gebyrer og andre afgifter, for så vidt disse hidrører fra varetagelsen af de i denne overenskomst omhandlede opgaver.

Artikel 8.

Det er tilladt Forbundsrepublikken Tysklands regering at drage omsorg for de anlagte tyske krigsgraves værdige vedligeholdelse og pleje. Kongeriget Danmarks regering vil, indtil anlæggelsen og indretningen af gravene er tilendebragt sikre opretholdelsen og vedligeholdelsen af de tyske krigsgrave i Danmark som hidtil.

Artikel 9.

Kongeriget Danmarks regering vil kun efter andragende eller med samtykke fra Forbundsrepublikken Tysklands regering give bemyndigelse til opgravning og overførelse af tyske krigsdøde fra Danmark til Tyskland. Ved overførelser skal de i Danmark og i Forbundsrepublikken Tyskland gældende retlige forskrifter for transport af lig iagttages.

Alle omkostninger i forbindelse med opgravning og overførelse påhviler andragerne.

Andragender om overførelse af krigsdøde fra tyske krigsgravsteder til andre lande forelægges af Kongeriget Danmarks regering, før tilladelse gives, for Forbundsrepublikken Tysklands regering med henblik på konstatering af gravpladsens nøjagtige beliggenhed og identificering af de døde, som skal opgraves.

Artikel 10.

Undtaget fra nærværende overenskomst er tyske krigsdøde, dersom pårørende eller andre enkeltpersoner har erhvervet ret til gravstedet eller betaler for dets vedligeholdelse.

Artikel 11.

Bestemmelserne om enkelthederne vedrørende den tekniske gennemførelse af denne overenskomst træffes ved direkte forhandling mellem den i artikel 6 nævnte tyske organisation og det danske kirkeministerium.

Artikel 12.

Nærværende overenskomst gælder også for Land Berlin, medmindre Forbundsrepublikken Tysklands regering over for Kongeriget Danmarks regering afgiver anden erklæring i løbet af 3 måneder efter overenskomstens ikrafttræden.

Artikel 13.

Denne overenskomst træder i kraft på dagen for undertegnelsen.

Til bekræftelse heraf har de befuldmægtigede undertegnet nærværende overenskomst og forsynet den med deres segl.

Udfærdiget i København den 3. oktober 1962 i to eksemplarer, hvert på dansk og tysk, således at begge tekster har samme gyldighed.

**Skrivelse fra
Folketingets
ombudsmand
til Kirkeministeriet**

I december 1960 anmodede menighedsrådet mig om en udtalelse om, hvorvidt rådet ville være berettiget til overfor kirkeministeriet at modsætte sig en eventuel flytning af de på Ørsted kirkegård begravede 16 tyske flygtninge, uden hensyn til om den overenskomst, hvorom der på daværende tidspunkt forhandlede mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland, måtte blive indgået.

I skrivelse af 26. maj 1961 udtalte jeg, at kirkeministeriet efter min opfattelse i et tilfælde som det foreliggende måtte være berettiget til at betragte vedkommende fremmede regering som repræsentant for de pårørende og til at imødekomme denne regerings anmodning om ligflytning, således som det var sket i andre tilfælde. Jeg udtalte dernæst, at der ikke i de kirkelige love og administrative bestemmelser sås at være hjemmel for menighedsrådets opfattelse, hvorefter det, da pårørende ikke kendtes, repræsenterede gravstedsretten, med den virkning, at det kunne modsætte sig en ligflytning, der med kirkeministeriets tilladelse ønskedes af den stat, der repræsenterer afdødes pårørende. Samtidig bemærkede

jeg, at den endelige afgørelse af dette spørgsmål henhørte under domstolene.

Med skrivelse af 4. juli 1961 sendte menighedsrådet mig et referat af dets møde samme dag, hvori rådet udtalte, at det ikke ville modsætte sig en „symbolsk ligflytning“, selvom man fandt en sådan „flytning“ lidet stemmende med den alvor, der knytter sig til menneskers død og kristen jordefærd. Dersom nogen egentlig flytning af lig af tyske flygtninge skulle blive anordnet i medfør af den forventede overenskomst, forbeholdt menighedsrådet sig sin stilling til denne foranstaltning og til eventuelt at at indanke spørgsmålet for domstolene.

Overenskomsten mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland angående tyske krigergrave i Danmark fra den anden verdenskrig blev indgået den 3. oktober 1962 og er offentliggjort i Lovtidende C som bekendtgørelse nr. 58 af 16. november 1962.

I tiden derefter har menighedsrådet rettet henvendelse bl. a. i skrivelse af 26. marts 1965 til kirkeministeriet, i anledning af, at flytninger i henhold til overenskomsten nu agtedes iværksat. Rådet spurgte bl. a., om kirkeministeriet i henhold til overenskomstens art. 10 kunne betragte fru Gertrud Eckloff, hvis mor er begravet på Ørsted kirkegård, som indehaver af retten til det gravsted på kirkegården, hvor de 16 tyske flygtninge er begravet. Videre spurgte rådet om den i 1945-46 gældende fredningstid for voksengrave på kirkegården ville blive respekteret for så vidt angik gravstedet, hvori flygtningene er begravet. I skrivelserne anførte menighedsrådet dernæst, at det ville fastholde sin beslutning af 8. september 1958 om at modsætte sig en flytning af gravene, medmindre der skulle være tale om flytning af en enkelt grav til de pårørendes hjemsted i Tyskland.

Kirkeministeriet svarede den 5. maj 1965, at den af menighedsrådet foreslåede fremgangsmåde ikke var foreneligt med overenskomsten af 3. oktober 1962, og at den derfor ikke kunne forventes respekteret. Ministeriet udtalte dernæst, at det til gennemførelsen af de af overenskomsten omfattede ligflytninger ikke krævedes, at den på gravsteder i almindelighed gældende fredningstid eller den for vedkommende kirkegård særligt fastsatte fredningstid var udløbet, og at menighedsrådets ønske om, at flytning af de i det omhandlede gravsted begravede personer først fandt sted, efter at en 25-årig fredningstid var udløbet, ikke kunne forventes imødekommet.

Kirkeministeriet meddelte endelig, at det ikke fandt anledning til at imødekomme menighedsrådets ønske om at indbringe spørgsmålet for domstolene; menighedsrådet måtte selv foranledige spørgsmålet indbragt for domstolene. Kirkeministeriet henviste i denne forbindelse til grundlovens § 63, hvorefter man ikke ved at indbringe et administrativt spørgsmål for domstolene kan unddrage sig fra foreløbig at efterkomme øvrighedens befaling.

I skrivelse af 3. juni 1965 har menighedsrådet derefter rettet henvendelse til mig med anmodning om, at rådets motiveringer og henstillinger må blive underkastet en fornyet vurdering. Menighedsrådet har samtidig forespurgt, om overenskomsten af 3. oktober er godkendt af Folketinget, og om den har været forelagt Det udenrigspolitiske Nævn. Til støtte for sin opfattelse har menighedsrådet henvist til overenskomsten art. 5, hvorefter den danske regering skal være behjælpelig med stedfæstelse af de tyske grave og med identificering af de afdøde, og har herved anført, at en identificering må anses for mulig. Menighedsrådet har endelig forespurgt, om flytning af lig er blevet foretaget imod vedkommende lokale myndigheds protest.

I anledning af henvendelsen har jeg indhentet udtalelser af 1. juli 1965 fra kirkeministeriet og af 27. juli 1965 fra udenrigsministeriet.

Udenrigsministeriet har udtalt, at overenskomsten af 3. oktober 1962 hverken har været forelagt Folketinget eller Det udenrigspolitiske Nævn. Efter udenrigsministeriets opfattelse har den kunnet gennemføres admini-

strativt i henhold til grundlovens § 19 og skønnes hverken at være „af større betydning“ eller „af større udenrigspolitisk rækkevidde“ i grundlovens forstand.

Kireministeriet har oplyst, at det under gentagne forhandlinger med repræsentanter for Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge, Kassel, som efter aftale med den tyske regering skal forestå flytningerne, har modtaget forsikring om, at forbundets medarbejdere gennem arbejde med flytning af tusinder af soldater- og flygtningegrave i en række af Europas lande har indvundet stor erfaring og sikkerhed i henseende til identificering af lig – og ligrester – også i tilfælde, hvor begravelserne har fundet sted på samme måde, som det er sket på Ørsted kirkegård, og at der også ved flytning af tyske grave her i landet vil blive anvendt al tænkelig omhu for at nå til den sikrest mulige identificering af de afdøde. Kirkeministeriet har dernæst oplyst, at man ikke i ministeriet har kendskab til, at noget menighedsråd har protesteret mod en ønsket ligflytning, og at den polititjenestemand, der har bistået ved arbejdet med flytningen af udenlandske lig efter afslutningen af anden verdenskrig, har oplyst, at disse flytninger er sket, uden at der er rejst indsigelse fra nogen kirkegårdsbestyrelse (menighedsråd).

Med hensyn til spørgsmålet om muligheden for at anerkende fru Eckloff som indehaver af retten til gravstedet på Ørsted kirkegård for de tyske flygtninge har kirkeministeriet henholdt sig til skrivelsen af 5. maj 1965 og henvist til overenskomstens art. 10, hvorefter tyske krigsdøde er undtaget fra overenskomsten, dersom pårørende eller andre enkeltpersoner har erhvervet ret til gravstedet eller betalt for dets vedligeholdelse.

Sammenfattende har kirkeministeriet udtalt, at de ikke finder, at det af menighedsrådet nu fremførte giver grundlag for en omprøvning af det foreliggende spørgsmål, og at man fortsat ikke finder anledning for kirkeministeriet at indbringe sagen for domstolene.

Efter en fornyet gennemgang af sagen skal jeg udtale, at de nu foreliggende oplysninger, herunder ordlyden af overenskomsten af 3. oktober 1962, ikke kan give mig grundlag for en ændret bedømmelse af de af menighedsrådet rejste spørgsmål, og at jeg herefter må henholde mig til min udtalelse i skrivelsen af 26. maj 1961.

Det tilføjes, at udenrigsministeriets udtalelse med hensyn til indgåelsen af overenskomsten af 3. oktober 1962 ikke kan give mig anledning til bemærkninger.

Stephan Hurwitz.

Exhumeringen af de tyske krigsgrave i Danmark påbegyndtes den 7. oktober 1965 på Ringsted og Sorøs kirkegårde.

Dagen efter startede yderligere 10 exhumeringsgrupper på Sjællandske Lolland-Falsterske og Bornholmske kirkegårde.

På Fyn sattes ligeledes grupper ind i løbet af november 1965, mens der først startes i Jylland i løbet af april-maj 1966.

Grupperne, der hver består af 2 til 4 arbejdere med leder har netop afsluttet 20 års exhumeringsopgaver i Italien, Grækenland og Frankrig. Arbejdet foregår forbavsende hurtigt og med stor præcision. Identificeringen på grundlag af optegnelserne har ikke voldt noget som helst problem. Således blev der på Sorø nye kirkegård i løbet af tre dage opgravet, identificeret og samlet 16 fuldstændig skeletterede tyske flygtninge, der for hver dag blev transporteret til Haslev, der sammen med 9 andre kirkegårde i nævnte område bliver fælles hvilested.

På ovennævnte danske øer findes 13.380 tyske krigsgrave, heraf skal knapt 2000 flyttes og sammenlægges.

Arbejdet hermed ventes stort set afsluttet med årets udgang. Herefter får grupperne igen tildelt opgaver i sydeuropa før de vender tilbage og begynder i Jylland.

Fra danske dagblade

13/8. Randers Amtsavis: Kirkegården ved Ryomgård påtænkes udvidet.
24/8. Jydske Tidende. Kolding: Kapel på Kolding nye kirkegård er under projektering.

27/8. Aarhus Stiftstidende. Kirkeministeriet har givet Thorsø menighedsråd tilladelse til den planlagte kirkegårdsudvidelse. Projektet vil koste 61.000 kr., hvilket beløb menighedsrådet låner af Stiftsøvrigheden til en bankrente på 4 % og med afdragstid på 20 år. Den planlagte udvidelse omfatter ca. halvanden tdl.

2/9. Fyens Stiftstidende: Seden kgd. skal udvides med 6000 m² mod nord. Til projektet der anslås til ca. 50.000 kr. søges igangsætningstilladelse snarest. Finansieringen sker gennem et lån af stiftsmidlerne (havearkitekt: fhv. kirkegårdsinspektør O. Råhauge Askegård, Langesø).

2/9. Aktuelt: Greve-Kildebrønde kommune har besluttet at erhverve ca. 2 tdl. til udvidelse af kirkegården i Kildebrønde.

3/9. Aarhus Stiftstidende: Aarhus byråd har vedtaget at anbefale opførelse af krematorium med mindre kapelsal til 1,8 mill. kr. på Vestre kirkegård i Aarhus (arkitekt Henning Larsen).

7/9. Bornholms Tidende: Nexø byråd har tiltrådt at kommunen overlader Nexø menighedsråd den sydlige halvdel af den gamle fodboldbane til kirkegårdsudvidelse. Klippen ligger overalt under Nexø nær overfladen hvorfor der nu forestår et større opfyldningsarbejde.

9/9. Aktuelt: Gundsømagle kirkegård søges udvidet.

14/9. Aktuelt: Gilleleje menighedsråd har vedtaget at udvide den nye kirkegård med 12.000 kvadratalen.

1/10. Fyns Tidende. Sandager kgd. udvides.

7/10. Aktuelt: Flytningen af de tyske krigsgrave påbegyndt. 3 ledere samt yderligere 35 mand er flyttet ind på Hotel Prinsen i Roskilde, hvorfra arbejdet af praktiske grunde skal ledes. På Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm findes der ca. 13.000 grave, hvoraf 2000 skal samles.

9/10. Ny Tid Aalborg: Jødekirkegården i Aalborg istandsættes nu for 5000 kr. og der afsættes 2000 kr. årlig til vedligeholdelse.

12/10. Grenå Folketidende: Maria Magdalene kgd. i Grenå er udvidet med 130 nye gravsteder.

12/10. Fyns Tidende: 36 nye gravsteder med ialt 106 gravpladser anlægges på Nyborg nye kirkegård.

13/10. Dannevirke. Haderslev: Damager kirkegård påtænkes udvidet. Der er afsat 100.000 kr. hertil af menighedsrådets formue.

22/10. Præstø Avis: På Strøby kgd. er indrettet urnekirkegård med gravplads for de ukendte.

24/10. Fyns Tidende: Brylle kgd. skal udvides for ca. 30.000 kr. som skaffes ved lån fra stiftsøvrigheden på 20.000., fra kirkens skov på 5000 kr., stiftsmidler 2000 kr., fra kirkens gravstedskapital 1800 kr. Resten dækkes ved ligning.

21/10. Sjællands Tidende. Sorø: På finansloven for 1966/67 er optaget 35.000 kr. til opførelse af 80 meter kirkegårdsmur med portal imod Absalonsgade til indhegning af Sorø nye kirkegård.

27/10. Kalundborg Folkeblad: Ubby kirkegård påtænkes udvidet.

28/10. Aktuelt Herning: Jord til udv. af Kjellerup kgd. er anskaffet. Under projektering af udvidelse indgår også nyt kapel og toilethus.

Fra norske dagblade

10/8. Teledølen: Tuddal kgd. er under udvidelse.

14/8. Valdres: I lighed med forholdene i Danmark og Sverige arbejdes der nu på dannelse af foreningen „Landslaget for kirkegårdskultur“.

17/8. Gudbrandsdølen: Stort behov for at udbygge kirkegårdene i Lillehammer.

18/8. Tvedestrandsposten: Tvedestrand kgd. udvides.

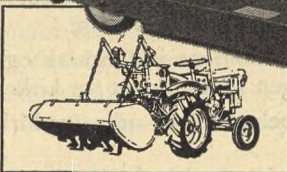
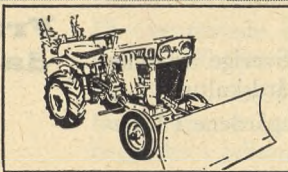
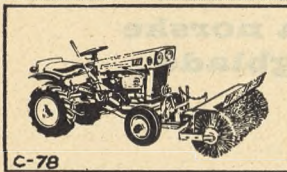
- 25/8. Morgenavisen: Til Tjensvoll gravlund i Stavanger er bevilget 82.500 kr. til anskaffelse af nødvendige maskiner.
- 28/8. Romsdalsposten: Torjulvågen gravlund udvides.
- 25/8. Bergens Arbeiderblad: Arna kgd. udvides for 175.000 kr.
- 30/8. Fædrelandsvennen: Konsmo kgd. må udvides.
- 2/9. Namdal Arbeiderblad: Vermundvik kgd. omlægges.
- 7/9. Ringerikes Blad: Lunder kgd. udvides.
- 16/9. Indre Akershus Blad: Sørum kgd. udvides.
- 18/9. Varden: Eidanger kgd. skal udvides.
- 21/9. Sandefjords blad: 60.000 kr. afsat til stengærde omkring Ekeberg kgd.
- 25/9. Hadeland: Ål kapelkirkegård er blevet udvidet for 40.000 kr.
- 29/9. Oppland: Strand kgd. i Nord Aurdal udvides for 23.000 kr.
- 1/10. Stavanger Aftenblad: Kirkegårdene i Sola udvides og reguleres.
- 4/10. Nordlands Framtid: Kirkegården på Skjerstad udvides.
- 5/10. Finmarksposten: 10.000 kr. bevilget til udv. af Kamøyvær kgd.
- 9/10. Indre Akershus Blad: Frogner kgd. udvides med 7,5 dekar mod syd.
- 23/10. Fædrelandsvennen: Hidra kirkegård udvides med jord der er skænket af naboejendommen. Herefter vil gravstedsbehovet kunne dækkes ca. 10 år frem.
- 25/10. Østlands Posten: Larvik kgd. omreguleres, samtidig foreslås omreguleringer af Undersbo og Langestrand kirkegårde.

MASSEY-FERGUSON

ELF

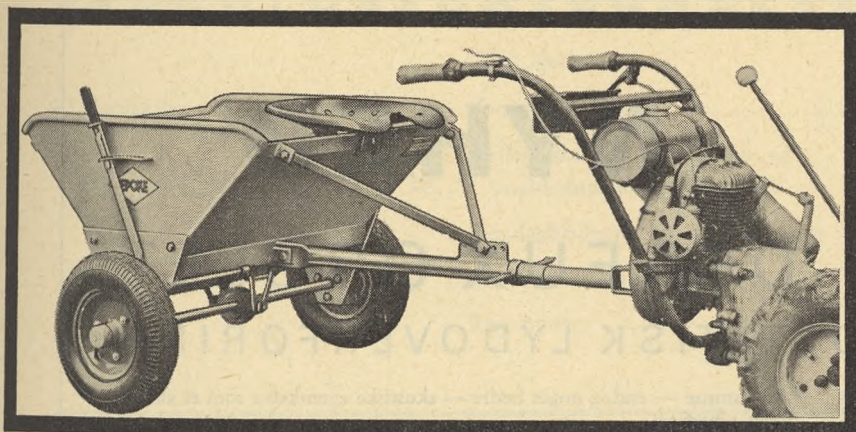
lilletraktoren med de store muligheder

Massey-Ferguson ELF er centrum i et stort og alsidigt redskabsprogram, som gør den lige ideel til gartnerier, planteskoler, idrætsanlæg, parker, industrianlæg og større private haver... ELF har en økonomisk 8 hk benzinmotor og er udstyret med alle de tekniske finesser, der gør arbejdet til en leg: skivebremser, 4 frem- og 2 bakgear, stor frihøjde, motor- og kørselsafhængigt kraftudtag m. m. . . . Gør arbejdet lettere med Massey-Ferguson ELF - lilletraktoren med de store muligheder.

KONGELIG HOFLÆVERANDOR
NORDISK TRACTOR COMPANY A/S
 KØBENHAVN SV.

SKIBELUND

Kan bruges som håndspreader og i forbindelse med 2-hjulstraktorer.

Den foretrukne grusspreder til cyklestier, gangstier, perroner m. v. Sprederen er letløbende og økonomisk, og spredningen uafhængig af kørehastigheden. Spredemekanismen kan frakobles, og sprederen anvendes til gadeopfejevogn.

Rumindhold: 150 liter, spredebredde 80 cm.

MINOR

arbejder efter EPOKE princippet med økonomisk udlægning og er lige velegnet for spredning af sand, salt, klorkalcium, kunstgødning m. v. Bygget for brug på fortove og gangstier på hospitaler, skoler, kirkegårde m. v. Giver en ensartet og effektiv udlægning og er let at arbejde med.

Rumindhold: 50 liter, spredebredde 60 cm.

A/S ALFRED THOMSEN-ASKOV
ASKOV PR. VEJEN - TELF. VEJEN 700 (053-51111)
AFDELING I KØBENHAVN - EPOKE ØST - TELF. (01)88 0331

Kontor: Silkeborgvej 23, Horsens. Postkonto: 11915, Horsens

Formand: Domprovst Carl Bay, Ålborg. Telf. 2 23 58.

Næstformand: Borgmester Ove Hansen, MF. Ballerup.

Sekretær og kasserer: Kirkegårdsinspektør V. Rud Nielsen, Horsens.

Fra ovennævnte kontor forhandles:

Kirkegårdsprotokoller 1.000 gravpladser, pr. stk. kr. 110,00.
samme med legatgravstedsregister kr. 120,00.

Gravstedsbreve, pr. 50 stk. kr. 15,00.

Vedtægt for kirkegårde, pr. stk. kr. 3,00.

Småskrift nr. 10: Den kgl. anordning om kirkegårde, kr. 1,00.

Småskrift nr. 7: Om kirkeklokkers behandling og vedligeholdelse, kr. 0,25.

Tholle: Vandkummer, kr. 2,00.

Tidsskriftet *Vore Kirkegårde*: 1928/29 kr. 10,00, 1929/30 kr. 10,00, 1930/31 kr. 10,00, 1931/32 kr. 10,00, 1932/33 kr. 10,00, 1933/34 kr. 10,00, 1936/38 kr. 10,00, 1947/50 kr. 10,00, 1950/53 kr. 10,00, 1953/56 kr. 15,00, 1956/59 kr. 20, 1959/62 kr. 20,00, 1962/65 kr. 20,00.

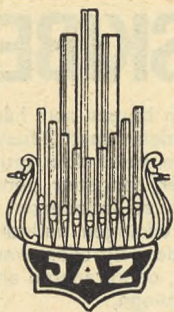
Enkelte hefter af løbende årgang pr. stk. kr. 4,00.

Register til *Vore Kirkegårde* bind I-XVI kr. 2,00.

Ved indmeldelse i Foreningen for kirkegårdskultur modtager medlemmerne tidsskriftet gratis.

Foreningen for kirkegårdskultur

NYHED

DEREUX ORGLET

MED ELEKTROSTATISK LYDOVERFØRING

Med samme — endog noget bedre — akustiske egenskaber som et almindeligt pibeorgel.

Spiller altid rent og velstemt — konstant til enhver tid — uanset temperatur og fugtighedsgrad.

Særdeles solid konstruktion — fylder ikke ret meget — installeres nemt og hurtigt.

Et velbygget præcisionsinstrument med alle registermuligheder — godkendt af den katolske kirke i Tyskland, Frankrig, Belgien og Danmark. Prisen er kun 1/5 af et tilsvarende pibeorgels.

Yderligere oplysninger sendes gerne uden forbindende.

Rekvirer gratis brochure.

Har De problemer med visning af salmenumre o. a., viser vi Dem gerne Jäger's nye, patenterede projektor. Vi har også alt indenfor klokkespil m.m.

J. A. Zachariasen
ORGELBYGGERIET AARHUS
GRUNDLAGT 1830

Riisskov — telf. (061) 7 78 88

Vore Kirkegårde

Redaktør: Havearkitekt m.d.h. Torben Michelsen, Sorø.

Redaktion: Akademihaven, Sorø, Telf. (03) 63 16 53.

Ekspedition: Silkeborgvej 23, Horsens, giro 11915.

Abonnement: Medlemmer af Foreningen for Kirkegårdskultur får gratis tidsskriftet, der udkommer med 4 hefter om året. Enkelthefter sælges for kr. 4.00 pr. stk.

Henvendelse: Silkeborgvej 23, Horsens.

Adresseforandringer bedes altid anmeldt til posthuset. Skulle bladet udeblive, bedes man klage til nærmeste postkontor.

Annoncer tegnes hos redaktøren og i ekspeditionen.

Annoncetakst: 1/32 side kr. 15,—, 1/16 kr. 26,—, 1/8 kr. 40,—, 1/4 kr. 70,—, 1/2 kr. 135,— og 1/1 kr. 250,—; 10 pct. rabat for 4 gange og 25 pct. rabat for 12 gange.

MEDELM AF
FORENINGEN AF DANSKE
UGEBLADE, FAGBLADE OG TIDSSKRIFTER

Vore Kirkegårde leveres iflg. aftale obligatorisk til medlemmer af Foreningen af kirkegårdsinspektører, gravere og gartnere ved kirkegårde i Danmark og medlemmer af Østifternes Sten- og Billedhuggerforening, Stenhuggerlauget i København samt Stenhuggermesterforeningen i Jylland og Stenindustriens Arbejdsgiverforening på Bornholm. Endvidere vederlagsfrit til kirkeministeriet, landets stiftsøvrigheder, de kgl. bygningsinspektører samt provsterne.